

“БОБУРНОМА” АСАРИДА ХОТИН-ҚИЗЛАР ҚАДРИНИНГ ЁРИТИЛИШИ**Қосимова Гулсанам Негматжоновна**

*факультетлараро чет тиллар кафедраси ўқитувчиси,
Фарғона давлат университети,
Ўзбекистон, Фарғона ш.*

Аннотация: *Мақоладан “Бобурнома” асарида хотин-қизлар масалаларининг ёритилишига оид таҳлиллар ўрин олган. Мемуар асардан маиший муаммолар ҳам ўрин олганлиги унинг ўзига хослигини белгиловчи омиллардан бири эканлиги кўрсатилган.*

Калит сўзлар: *Мемуар асар, бадиийлик, оилавий муносабатлар, хотин-қизларга муносабат, муаллиф позицияси, тарихий давр, ижтимоий-сиёсий воқелик, анъана, новаторлик, тарбиявийлик.*

КИРИШ

Бизгача етиб келган тарихий манбалар ва бадиий асарларда Шарқона одоб ва исломий ақидаларга кўра хотин-қизлар шахсияти, фаолияти ҳақида деярли маълумотлар берилмайди. Ҳатто уларнинг исмлари ҳам тўла тилга олинмайди. Масалан, Алишер Навоий ҳам ўзи мансуб бўлган Хусайн Бойқаро саройи ва расмий доираларига мансуб аёлларнинг номи ҳақида гапирмайди. Фақатгина Хадичабегимни бир неча ўринда “Маҳди улё”- яъни тахт ворисининг онаси дея тилга олиб ўтади, холос.

Мирхонд, Хондамир, Давлатшоҳ Самарқандий сингари муаррихларнинг асарлари ҳақида ҳам шундай фикрларни айтиш мумкин.

Асосий қисм. Аммо Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг “Бобурнома” асари бу борада ҳам ўзига хос ва эътиборга лойиқдир. Шоҳ ва шоир ўз замонасининг таниқли хотин-қизлари, темурийлар хонадони ва ўзи мансуб бўлган Умаршайх мирзо саройидаги аёлларга ҳам муфассал тўхталади. Уларни тарихий шахс сифатида тилга олар экан, феъл-атворлари, хулқ-одоби, юриш-туриши, ҳатто салтанат ишларига таъсирини ҳам рўй-рост айтади.

Масалан, отаси Умаршайх мирзонинг хотинлари, фарзандлари ҳақида қалам тебрата экан, мемуар асар муаллифидан тарихий воқеа-ҳодисаларнинг гувоҳи ва иштирокчисига айланади. Умаршайх мирзонинг “авлоди: уч ўғул, беш қиз мирзодин қолиб эди. Бори ўғлонларидан улуғ – мен Заҳириддин Муҳаммад Бобур эдим. Менинг онам Қутлуқ Нигорхоним эди. Яна бир ўғул Жаҳонгир мирзо эди, мендин икки ёш кичик эди, анинг онаси мўғулнинг туман бекларидан эди, Фотима Султон отлиқ. Яна бир ўғул Носир мирзо эди, онаси андижонлик эди, ғунчачи (канизак) эди, Умид отлиқ.

Бори қизларидин улуғ Хонзодабегим эди, менинг била бир туққон эди, мендин беш ёш улуғ эди. Яна бир қиз Меҳрбонубегим эрди. Носир мирзо била бир туққон эрди. Яна бир қиз Шаҳрбонубегим эрди. Яна бир қиз Ёдгор

Султонбегим эди, онаси Оғача Султон отлиқ ғунчачи эди Яна бир қиз Руқия Султонбегим эди, онаси Махдум Султонбегим эди, Қоракўзбегим дерлар эди.”

Келтирилган парчадан кўринадикки, Бобур ўқувчини ўз оиласидаги хотин-қизлар билан таништирар экан, уларнинг исм-шарифларини, келиб чиқишини, қачон туғилганини ва тақдири нима бўлганлигини ҳам айтиб ўтади.

Бобуршоҳ учун оила, хусусан, она, опа-сингиллар ва қизларнинг шаъни, ор-номуси муқаддас эди. Шунинг учун ҳам у ўз аҳли аёлини ғанимлар кўлига асирликка ташлаб қочиб кетган темурийлар - Бадиуззамон мирзо ҳамда Музаффар мирзоларнинг қилмишини нафрат билан тилга олади. Шайбонийхон бостириб келганида “мирзоларнинг она ва эгачи-сингил ва ҳарамлари ва хотинлари тамом қалъаи Ихтиёриддинда эдиким, Олакўрғонга машҳурдур, мирзолар кеч шаҳрга етарлар, ярим кечагача отларини тиндириб, ухларлар, саҳар вақти солиб тебрарлар (жўнайдилар). Кўрғон беркитурни худ хаёл қила олмаслар. Мунча фурсат ва фуржада она ва эгачи-сингилни ва кўч ва ўғлон-ушоқни ҳам олиб чиқмай, ўзбекнинг асирлигига ташлаб қочарлар...”[1,12]

Бобур ўзининг ашаддий ғаними бўлган Шайбонийхонни ҳам хотин-қизларга нисбатан одамийликдан йироқ хатти-ҳаракатлари учун кескин қоралайди. Хадичабегимни гарчи Бобурнинг ўзи ҳам ёқтирмаса-да, Шайбонийхоннинг унга нисбатан қилган адолатсиз қилмишларини танқид қилади: “ Шайбонийхон Ҳиротни олгандин сўнг бу подшоҳларнинг зоҳ ва зоди билан ямон маош қилди. Рустойи ва нодида киши, беш кунлик ўтар дунё учун мундоқ ёмон от қозонди. Аввал буким, чирк дунё учун Хадичабегимни Шоҳ Мансур бахши кўтаргучига туттуриб, турлук-турлук қийинлар қилдирди... Яна Музаффар мирзонинг Хонзодахоним отлиқ ҳарамини Ҳиротни олғоч-ўқ, иддат чиқариға боқмай, никоҳ қилиб олди...”[1]

Хуросон мулкининг ҳукмдори бўлган Ҳусайн Бойқаро ҳақидаги воқеалар тафсилотлари давомида Бобурмирзо унинг хотинлари, қизлари ҳақида ҳам қизиқарли маълумотларни келтиради. Сарой хонимларининг хулқ-атворлари, саройдаги ўрни, ижтимоий-сиёсий ҳаётдаги тутган мавқелари ҳақида ҳам тўхталади. Масалан, Ҳусайн Бойқаронинг Чўлибегим исмли хотини ҳақида гапирар экан, унинг сўзга чечанлиги ҳақида “хейли сўз билур эди. Сўзга мунги йўқ эди”, дея таъриф беради.

Султон Ҳусайн Бойқаронинг яна бир хотини Санжар мирзо Марвийнинг қизи Бека Султон бегим бўлган. Бу аёл ҳақида “Бобурнома” муаллифи “кўп кажхулқ (бадфеъл) эди. Султон Ҳусайн мирзони кўп оғритур эди. Кажхулқлиғидин мирзо батанг келди, охир қўйди ва халос бўлди, не қилсин, ҳақ мирзо жониби эди”, дейилади. Шундан сўнг форс тилидаги қуйидаги байт келтирилади:

Зани бад дар саройи марди накў,
Ҳам дар ин олам аст дўзахи ў.

ТАРЖИМАСИ

Яхши кишининг уйидаги ёмон хотин шу дунёнинг ўзидаёқ унинг дўзахидир.[1]

Султон Ҳусайннинг яна бир хотини Шаҳрибону бегим бўлиб, у Абусаид мирзонинг қизи бўлган. Гарчи бу аёл Заҳириддин Бобурга амма саналса-да, Бобур унинг ўта мағрур ва калондимоғлигини очик-ойдин айтади. Чекмон уруши пайтида сарой хонимлари маҳофа (тахтиравон)дан тушиб, отга минганларида у бу ишни қилмайди. Буни эшитган Ҳусайн мирзо уни талоқ қилади.

“Бобурнома”даги энг муҳим маълумот бу Хадичабегим ҳақидадир. “Яна Хадичабегим эди. Султон Абусаид мирзонинг ғунчачиси (канизи) эди. Ироқта Султон Абусаид мирзонинг шикасти (ҳалокати)дан сўнг Ҳиротга келди. Ҳиротда Султон Ҳусайн мирзо олди ва севди, канизликдан бегимлик мартабасига тараққий этди. Сўнгралар худ асру ихтиёр бўлуб эди. Муҳаммад Мўмин мирзони анинг саъйи била ўлтурдилар. Султон Ҳусайн Мирзонинг ўғлонлари ёғиқтилар (ёвга айландилар), кўпраки мунинг жиҳатидин эди. Ўзини оқила тутар эди, вале беақл ва пургўй (эзма) хотун эди. Рофизия (шиа мазҳабида) ҳам экандур.”[1]

Ҳусайн Мирзонинг Опоқбегим исмли хотинини эса Бобур чуқур эҳтиром билан тилга олади. Унинг эрига садоқати, ўзи бефарзанд бўлса-да, тутинган фарзандлари, яъни бошқа маликалардан туғилган шаҳзодаларни чинакам меҳр-муҳаббат билан тарбиялаганлиги ҳақида тўлқинланиб ҳикоя қилади. Ҳусайн мирзо мамлакати яқсон бўлгандан кейин ўз ҳузурига келганлигини, қўлидан келганча ҳурмат кўрсатганлигини баён этади: “ Яна Опоқбегим эди, андин ҳеч ўғул, қиз бўлмади. Попо оғачанинг ўғлонларини ўғлидек саҳлар эди. Мирзонинг беҳузурлиқларида бисёр яхши хизмат қилур эди, хотинларидан ҳеч ким мунча хизмат қила олмас эди. Мен Ҳиндистонга келур йил Ҳиротдан келди. Мен ҳам таъзим ва эҳтиромларни илиқдан келганча қилдим.”[2,151]

Ота-онага ҳурмат-эҳтиром, хеш-ақраболарга меҳр-муҳаббат ҳам ватанга бўлган чексиз садоқатнинг тармоқларидир. Бобур отаси Умаршайх мирзонинг яхши фазилатлари қаторида унинг ўта ҳалоллиги, бировнинг ҳақидан ҳазар қилиши ҳақида ҳам гапириб ўтади. Масалан, Хитойдан келаётган катта карвонни Андижон ҳудудларида қор кўчкиси босиб, икки юз кишидан фақат икки киши омон қолади. Умаршайх мирзо карвон юкларини эҳтиёт қилиб сақлаб, ҳалок бўлганларнинг қариндошларини топтиради ва молларни тўласича ворисларга топширади.

Ота сабоғини олган Заҳириддин ана шундай ҳалолликни умр бўйи шиор қилиб олган. Маълумки, саркарда Бобур ўз қўшини ўртасида жуда қаттиқ тартиб-интизом ўрнатган. Халққа ноҳақ зулм қиладиганлар, талончиларни асло кечирмаган. Оқсарой деган жойда маҳаллий аҳоли вакилларидан бири бўлмиш бир кампирнинг бир кўза ёғини тортиб олган навкарни аёвсиз таёқлатади. Ём деган кентда эса саркардадан берухсат аҳолидан зўрлаб

тортиб олинган буюм ва жиҳозларни эгаларига тонгга қадар қайтаришни навкарларига қатъиян амр қилади.”Эртасига, деб ёзади Бобур, - навкарлар кўлида нина синиғи-ю ип учигача қолмади – бари элга қайтариб берилди.”

Онаси Қутлуғ Нигорхонимга бўлган эҳтироми ҳам ёш авлодга ўрнак бўлса арзийди. Она юртини ташлаб кетаётганида хос чодирини онасига бериб, ўзи навкарлари билан чайлада бир неча тонгларни оттиради. Ҳали Кобулни эгалламай туриб, онаси вафот этганида бор пулига кичикроқ боғ сотиб олади ва онасини ўша ерга дафн этади. Бу унинг онаси ўз хусусий мулкида мангу ором олишини истаб амалга оширган иши эди. 1505-1506 йиллар воқеаларида онаси вафот этган Бобурнинг фарзанд сифатидаги ғам-ғуссалари, қайғу-аламлари ғоят таъсирли ифодаланган: “Муҳаррам ойида менинг онам Қутлуқ Нигор хонимга хасба (ичтерлама) касали ориз бўлди. Фасд қилдилар, ноқис воқе бўлди. Бир хуросонлиқ табиб бор эди, Сайид табиб дерлар эди. Хуросон дастури била ҳиндувона берди, чун ажал етиб экандур, олти кундан сўнг шанба кунни тенгри раҳматиға борди (вафот этди). ...Бу аза кунларида кичик хон додам Олачахонни ва улуғ онам Эсан Давлатбегимни (вафот этганликларини) манга эшиттурдилар. Онаминг қирқи яқинлашганда Хуросондин хонларнинг волидаси Шоҳбегим, менинг холам Меҳр Нигор хоним келдилар. Азалар тоза бўлиб, фиरोқлар ўти беандоза бўлди.”[2,141]

Тарихда шоҳларнинг улуғ шайхлар жиловдори бўлганлиги ҳақида маълумотлар учрайди. Масалан, Шайх Сайфиддин Бохарзийни юрт ҳукмдори отга миндириб, жиловдорлик қилганлиги ҳақида Алишер Навоийнинг “Насойим-ул муҳаббат” асарида ҳикоя қилинади. Мир Алишернинг ўзи ҳам “Хамса” асарини ёзиб тугатганида шоҳ Ҳусайн Бойқаро уни оқ отга миндиради ва халойиқ кўз ўнгида Ҳирот кўчаларини айлантриб чиқади. Аммо Шарқ мамлакатлари тарихида аёл кишига эҳтиром кўрсатиб, унинг жиловдори бўлган шоҳлар учрамайди. Бу борада биринчиси ҳам, охиргиси ҳам Заҳириддин Муҳаммад Бобур бўлган дейиш мумкин. Шоирнинг қизи Гулбаданбегимнинг ёзишича, шоҳнинг рафиқаси Моҳим бегим Кобулдан Ҳиндистонга чақириб олинганда, Бобур уни бир неча чақирим пиёда юриб келиб, кутиб олади ва малика минган от жиловини тутган кўйи яна пойтахтга пиёда йўл олади. Бу ҳам улуғ шоҳ ва забардаст шоирнинг Ватан ғурбатини бирга тортаётган аҳли аёлига, демакки, садоқатли ватандошига бўлган чуқур эҳтироми рамзи эди, дейиш мумкин.

Хулоса. Хулоса қилиб айтганда, мемуар характерда бўлган “Бобурнома”дан ўрин олган хотин-қизларга оид муҳим маълумотлар катта таълимий-тарбиявий аҳамиятга эга. Шу билан бирга, бобурийлар сулоласидан етишиб чиққан Гулбаданбегим, Зебуннисо сингари аёл ижодкорларнинг ҳам Шарқ ижтимоий-сиёсий, маънавий-маданий тарихида мустаҳкам ўрин эгаллашларига муносиб замин яратган.

АДАБИЁТЛАР:

1. Бобур Заҳриддин Муҳаммад. “Бобурнома”. Т.: 1990.
2. Бобур. Асарлар. Т.: 1965.
3. Бобур Заҳриддин Муҳаммад. Девон. Т.: 1994.
4. Бобурнома жаҳон кезади. Т.: 1984.
5. Karimov, U., Karimova, G., & Makhamadaliev, L. (2022). The role and significance of spiritual values in youth education. *Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities*, 12(2), 181-185.
6. Vahobjon, I. (2022). BARKAMOL AVLODNI MAFKURAVIY TAHDIDLARDAN HIMOYALASHNING MUHIM JIHATLARI. *Research Focus*, 1(4), 328-332.
7. Rasulova, A., & Karimov, U. (2022). Socio-Pedagogical aspects of the formation of reading culture and skills. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 11(4), 114-118.
8. Каримова, Г. (2022). МАЪНАВИЯТ ВА МИЛЛИЙ ТАРБИЯ. *Экономика и социум*, (3-2 (94)), 612-615.
9. Ikromjon, Y. (2022). THE SIGNIFICANCE OF INCREASING YOUTH SOCIAL ACTIVITY IN FORMING CIVIL SOCIETY. *Research Focus*, 1(1), 144-151.
10. Kosimova, G. (2020, June). THE POWER OF THE TRUE WORD. In *Archive of Conferences* (Vol. 1, No. 1, pp. 27-29).
11. Karimova, G., & Makhamadaliev, L. (2022). The importance of innovative ideas in increasing the effectiveness of education. *Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities*, 12(6), 143-148.
12. Kosimova, G. (2020, June). THE POWER OF THE TRUE WORD. In *Archive of Conferences* (Vol. 1, No. 1, pp. 27-29).
13. Qosimova, G., & Jorayev, H. *An International Multidisciplinary Research Journal*. *An International Multidisciplinary Research Journal*, 69.
14. Kasimova, G. (2022). TEACHING METHODS FOR TEACHING ENGLISH AND IMPLEMENTING THE KNOWLEDGE OF CRITICAL THINKING OF STUDENTS. *Oriental Journal of Social Sciences*, 2(06), 27-33.